

Pasteiner Iván

1887—1963

A különféle tanulmányok számos régi könyvtáros életével ismertettek meg, és elolvasásuk után könnyen olyan érzés támadhat a mai nemzedékben, hogy elődeink mind példaadó egyéniségek voltak. Az alábbi sorok egy olyan könyvtárigazgatóról szólnak, akinek jellemében a jó tulajdonságok mellett számos negatív vonást is találunk, sőt az utóbbiak vannak többségben. Munkásságát mégis érdemes megismerni, mert Pasteiner Iván jelentős szerepet vitt a Horthy-korszak könyvtári életében.

1887. május 16-án született Budapesten *Pasteiner Gyula* művészettörténész, egyetemi tanár, akadémikus fiaként. A jogi doktorátus megszerzése után azonnal alkalmazta az *Egyetemi Könyvtár* fizetéstelen kiségitőtiszt, majd díjnoki minőségben, hamarosan azonban tisztnek nevezték ki. A személyzet kis létszáma miatt sokféle munkát bízta rá, s így alkalma nyílt, hogy megismerkedjék a könyvtári munka minden területével. 1914-ben megjelent egy tanulmánya a magyar politikatudományról, és *Ferencki Zoltán* igazgató buzdítására sajtó alá rendezett egy kis könyvészetet *Adalékok a magyar főiskolai oktatás bibliográfiájához* címmel. Az első világháborúban harctéri szolgálatot teljesített; 1919 nyarán Szegeden tartózkodott, s itt valamilyen — nem túlságosan jelentékeny — beosztásban az ottani ellenforradalmi kormányt szolgálta.

1920-ban megbízták egy új könyvtári intézménynek, az *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ*nak a szervezésével és vezetésével. Ezt és későbbi kinevezéseit is elősegítették családi összeköttetései, valamint szegedi szereplése. Az új intézmény szervezése lassan haladt előre, státusa eleinte nem volt, hivatali helyisége is alig, a *Nemzeti Múzeumban* kapott egy kis szobát.

Az Egyetemi Könyvtár *Ferencki* igazgatásának utolsó éveiben, a Tanácsköztársaság bukása után siralmas időköt élt át. A beszerzés az infláció miatt a legminimálisabbra zsugorodott, könyvvásárlásra a legnehezebb évben, 1922/23-ban csak 655 000 koronát fordíthatott, ami 177 svájci franknak felelt meg, az 1913-as összeg reálértékéhez viszonyítva annak valamivel több mint 0,3 százalékának. Az alkalmazottak fizetése alig volt elég még a legszerűebb megélhetésre is. Ez természetesen a munkafegyelemre is károsan hatott.

Ferencki 1926-ban lemondott, utódául 1926. június 9-én *Pasteiner Iván* tisztezték ki. Összeköttetései révén gyorsan emelkedett a hivatalnoki ranglépcsőn. Igazgatói pályáját a VI. fizetési osztályban kezdte, de már 1935-ben bekerült a főigazgatói címmel járó IV. osztályba. Megtarthatta a könyvforgalmi központ igazgatói tisztségét is, kinevezték a könyvtárak és múzeumok főfelügyelőjévé és 1934-ben az újjászervezett *Egyetemi Nyomda* ügyvezető alelnökévé. Pályafutását a későbbi években nagymértékben elősegítette az a tény, hogy 1932-től 1942-ig kilenchnapi megszakítással barátja és korábbi kollégája, *Hóman Bálint* állt a kultuszminisztérium élén.

Elődei tudósok és bibliográfusok voltak, történészek, irodalomtörténészek, lelkes könyvtárosok, akik könyveket, tanulmányokat írtak, és emellett maguk is részt vettek a könyvtári aprómunkában, megrendelőjegyzékeket készítettek, könyveket naplóztak, katalogizáltak, számlákat utalványoztak. *Pasteiner* személyében új típusú igazgató került a könyvtár élére. Az állandóan ismétlődő napi munkát nem tartotta magához méltónak, igaz, hogy később sokoldalú elfoglaltsága miatt ideje sem lett volna rá. „Politikus” igazgatónak kell nevezni abban a rosszalló értelmezésben, hogy legfőbb gondjának az összeköttetések kiépítését tartotta. Igyekezett minél jobb viszonyba kerülni az egyetem tanáraival, bizottságaival, tanácsával, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezető tisztviselőivel és általában mindenkivel, aki valamilyen befolyással rendelkezett a kulturális ügyek intézésében. Minden kívánságuknak készségesen tett eleget, számos professzor rokonát alkalmazta, esetleges panaszait azonnal orvosolta. Igaz azonban, hogy összeköttetéseinek a könyvtár is hasznát látta.

A könyvtár ügyeiben hivatalosan a könyvtárbizottság, a rektor, az egyetemi tanács, a kultuszminisztérium döntött, ő az intézményt mégis önkényesen vezette. Gondosan ügyelt azonban arra, hogy a felettes hatóságok érzékenységét ne sértse meg, az építkezésekre, katalogizálásokra, kinevezésekre, szervezésre, beszerzésre tett javaslatait diplomatikusan oly módon terjesztette elébük, hogy mind-egyikre megkapta a jóváhagyást. Az 1926/27-es tanévtől kezdve az addigi szokástól eltérve az autonóm jellegű jöve-

delmek felhasználását is rábízták. A felsőbb szervekhez való viszonyára érdekes adatot találunk 1932-ből. A könyvtárigazgató évi jelentését az egyetem rendszertint megjegyzés nélkül tudomásul vette, de ebben az évben a rektor bírálatra kiadta Nékám Lajosnak, a bőrgyógyászat egyetemi tanárának, aki nemcsak kitűnő orvos volt, hanem sokat foglalkozott a hallgatók szociális támogatásával, a könyvkiadással, a művészetek pártolásával is. Nékám, aki különben jó viszonyban volt Pasteinerrel, alaposan megbírálta a jelentést. Helytelenítette, hogy az olvasóterem vasárnap és este 8 óra után zárva van, több liberalizmust követelt a könyvtárt használó közönséggel szemben, helytelenítette, hogy az adatszolgáltatások különféle alapokon készülnek, és erősen kritizálta a szakrendszer tervezett átalakítását. A könyvtárbizottság napirendre tűzte a jelentést, teljes elismerését fejezte ki Nékám professzor „nemes intenciói” iránt, de érdemi tárgyalás nélkül minden tekintetben helyeselte a könyvtárigazgató nézetait és intézkedéseit.

Pasteiner szerencsés időben vette át a könyvtár vezetését. 1926-ra az ország pénzügyei megszilárdultak, fellendült a gazdasági élet, nőtt az állam jövedelme, több jutott kulturális célra. A könyvtár 250 millió koronát, azaz 200 000 pengőt kapott, ami elérte a háború előtti beszerzési átalány 38 százalékát. Emellett az igazgató kiharcolta, hogy a könyvtári dí-

jat, vagyis azt az összeget, amit minden hallgató a beiratkozáskor fizet, emeljék fel 17 000 koronáról 62 500-ra. Ilyen körülmények közt, ha a szükséges könyveket mind nem is, de a legszükségesebbeket már be lehetett szerezni.

A Horthy-korszak alatt az ideiglenes dijnokok, napidíjasok személye gyakran változott. Nagy részük magasabb fizetéssel járó állásba távozott, sokat azonban Pasteiner küldött el, vagy azért, mert munkájukkal elégedetlen volt, vagy mert magatartásuk nem felelt meg annak az „úri” eszménynek, amelyet az egyetemi tisztviselőtől elvárt. A legjellemzőbb annak a pontosan, szorgalmasan dolgozó napidíjasnak az esete, aki férjhez ment a Nemzeti Múzeum főkerteséhez. A múzeum ugyanis nem rendelkezett kertészeti státushellyel, s így főkertesét csak altiszti állásra tudta kinevezni. Az esküvő után az igazgató a fiatalasszonyt azonnali hatállyal elbocsátotta, mert nem engedhette meg, hogy tisztviselői egy „altiszt feleségével” dolgozzanak együtt.

A raktárosokat szigorú fegyelem alatt tartotta, megkövetelte a feltétlen engedelmességet, a rendes takarítást, az olvasók pontos kiszolgálását. Ezt csak helyeselni lehet, az erre a célra szolgáló eszközöket már nem. 1921/22-ben a költségvetés 12 raktáros foglalkoztatását tette lehetővé, ezek munkáját 2 ki nem nevezett napibéres segítette. Pasteiner igazgatásának húsz éve alatt a státushelyek száma 8-ra zsugorodott, mellettük 7 napibéres dolgozott. Az igazgató a kinevezettek számát azért csökkentette, mert őket csak fegyelmi tárgyalás útján lehetett elbocsátani, az ideigleneseknek viszont bármikor indokolás nélkül felmondhatott, s így őket jobban kézben tarthatta. Egyszer két altiszti állást átszervezett egy tisztviselőire.

Az új igazgató első intézkedései közé tartozott, hogy a *Kudóra Károly* (a Könyvtáros 1967/7-es számában írt róla — A szerk.) nyugdíjba vonulásával megüresedett első őri lakást, ahol most a könyvtár gyarapítási osztálya működik, átadta az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központnak és a Könyvtárak és Múzeumok Országos Főfelügyelőségének. A központ valóban nem rendelkezett megfelelő munkahellyel, a lakásra viszont a helyhiánnyal küszködő könyvtárnak is égető szüksége lett volna. Mindenesetre Pasteiner így kényelmesebben vezethette tovább a központot, mert egy épületbe került a könyvtárral.

A külföldi folyóiratok beszerzését 1914 után a háború, 1919 után pedig az infláció megakadályozta. 1929-ben Pasteiner a monografikus művek rendelését egy

merész intézkedéssel majdnem teljesen leállította, és minden rendelkezésre álló pénzt a hiányzó periodikumok és sorozatok pótlására fordított. Félt, hogy ezek később teljesen el fognak fogyni, pótlásuk lehetetlenné válik. Az elgondolás helyességét nem lehet vitatni, annál inkább túlzó voltát. A könyvtár sokkal többet rendelt, mint amennyit költségvetése elbírt. Az ily módon keletkezett adósságok összege egy év alatt meghaladta a teljes évi bevételt. Emiatt 1931-ben nemcsak a még hiányzó évfolyamok pótlását kellett abbahagyni, hanem 103 folyóirat előfizetését is le kellett mondani.

Az Egyetemi Könyvtár 1876-ban megállapított szakrendszerében a szakok túl nagyok voltak. Például a *Ga* szak, amely a hazai történelem kivételével az összes történeti tárgyú művet magában foglalta — beleértve a segédtudományokat is — a harmincas évek elején körülbelül 35 000 cédulából állt. Aki tehát szerzőt nem ismert, és a szakkatalógus segítségével akart tájékozódni az őt érdeklő történeti tárgyról, annak ennyi cédulát kellett átnézni. A *Gc* (irodalomtörténet) szakban a cédulák száma elérte a 26 000-t. Emellett a szakszerűség terén is súlyos hibák akadtak, például az *Eb* szakba a fizikai, kémiai, csillagászati munkák mellett bekerültek az okkultizmussal, jövődölésekkel foglalkozó könyvek is.

1932-ben változtattak a szakrendszeren. Erre két út nyílt: a tudomány akkori színvonalán álló új rend és a régi foltozgatása. Nékám professzor a tizedes rendszer bevezetését ajánlotta, Pasteiner erről hallani sem akart. A rendszer iránti ellenszenvéről más adat is tanúskodik. Az *Institut de Classification Decimale a Magyar Tudományos Akadémiához* fordult kérésével, hogy hazánkban is létesítsenek olyan intézetet, amely vele kapcsolatba léphet. Az Akadémia Pasteiner javaslatára elutasította a kérés teljesítését, noha a *Technológiai Intézet Könyvtárában* és a *Fővárosi Könyvtárban* már alkalmazták a decimális osztályozást.

A régi szakrendszeren úgy változtattak, hogy a szakok egy részét alszakokra bontották. Ez azonban csak részben segített a hibán, mert egyik-másik szakba a felosztás után is rengeteg katalóguscédula került. Így a *Ga germ.* alszak (a németiség története, osztrák tartományok, Svájc, Luxemburg, frank birodalom, reformáció) már kezdetben 6000-nél több cédulát tartalmazott, tehát a szakkatalógus alapfeladatát, a gyors tájékoztatást nem tudta teljesíteni.

Az alapkatalógust a látogatók önállóan nem használhatták, mert lapjai nem vol-

tak rögzítve, tehát sorrendjüket összekeverhették. Emiatt betűrendes katalógus helyett csak a szakkatalógusokban kereshettek. Ez azt jelentette, hogy először saját maguknak „meg kellett szakkozniuk” a könyvet, és csak ezután vehették elő a megfelelő szak dobozát. Pasteiner ezen segíteni akart. 1926-tól minden új címléírás alkalmával egy új betűrendes katalógus részére is készült karton. De az olvasók elől egészen a felszabadulás utánig ez a katalógus is el volt zárva, tehát annyit jelentett számukra, mintha nem is létezett volna!

Igazgatósága idején Pasteiner néhány rövid cikknel, előadásnál többet nem írt. Az egyetemi tanács az intézmény alapításának 300 éves jubileumára ki akarta adni öt külön kötetben a négy kar és a könyvtár történetét. Az utóbbi megírására 1931-ben Pasteinert kérték fel, s ő válaszlevelében közölte, hogy a felhívásnak „készséges örömmel” tesz eleget. Valójában sohasem dolgozott rajta, s így az egyetemtörténet csak maradt, csak a négy kar története jelent meg 1935 és 1938 közt.

Az évi 8–10 000 kötetes gyarapodás mellett a harmincas évek elejére a raktárak a különféle pótállványokkal együtt teljesen megteltek. A helyhiány megoldására különféle tervek készültek, ezek közül a 7 méter magas raktártermek három szintre való osztását fogadták el. A helypazarló régi polcok helyét új, modern, *Schlick—Vajda*-rendszerű állványok foglalták el. Ennek a rendszernek nagy előnye, hogy a teljes terhelés az oldalfalaknak adja át, s így különleges építészeti munkát nem igényelt. Pasteinernek sikerült Hóman Bálint kultuszminisztert megnyernie az átépítés tervének, s ő 1936-tól a költségvetésből nagy összegeket, átlagosan évi 100 000 pengőt juttatott e célra.

Pasteiner a Horthy-rendszert hűségesen szolgálta. A demokratikus eszmék távol álltak tőle, de a faszizmussal sem rokonszenvezett, erősen Hitler-ellenes gondolkozott. Feltehetőleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy az egyetem vezetőségével egyetértve biztonságosabbnak tartotta a könyvtár értékeinek az épület óvóhelyein való elhelyezését. Ennek köszönhető, hogy az állomány túlnyomó része sértetlen maradt.

1945 februárjában, közvetlenül Budapest felszabadítása után a *Budapesti Nemzeti Bizottság* felmentette az igazgatói tisztség alól, és helyére *Mátrai László* filozófust nevezte ki. Pasteiner 1947-ben Sopronba költözött, s onnan Ausztriába disszidált. Grazban halt meg 1963-ban.

Vértesy Miklós